

УДК 341.645.5:343.6

DOI: 10.5937/pr78-45978

Прегледни рад

*Душан Гујаничић**

Институт за политичке студије, Београд

ЈЕДИНСТВЕНИ СЛУЧАЈ ЈУЛИЈУСА ШТРАЈХЕРА: ПРВО МЕЂУНАРОДНО СУЂЕЊЕ У ИСТОРИЈИ ЗА ГОВОР МРЖЊЕ

Сажетак

Тема рада је случај Јулијуса Штрајхера, једног од главних нацистичких твораца и спроводилаца ултралибералне антијеврејске пропаганде. Његов случај, нешто слабије познат и нашој, а вероватно и иностраној публици и јавности, представља један од најспецифичнијих елемената суђења немачким ратним злочинцима пред Међународним војним судом у Нирнбергу током 1945/1946. године. Правни и историјски значај његове осуде се огледа у томе што је то први случај у историји човечанства да је једна особа осуђена пред једним међународним кривичним судом за превасходно, како би се то данас рекло, говор мржње – односно за оно што је написала и изговорила на идеолошкој основи против једне конкретне друштвене групе – у овом случају јеврејског народа. Камен-темељац његове осуде на смртну казну у оквиру оптужбе за злочин против човечности је било убеђење да је он својим актима неограничене мржње, превасходно кроз тиражни часопис који је лично уређивао, допринео својеврсном менталном „заражавању” ума широким немачким народним слојевима кроз вишегодишњу бруталну пропаганду, укључујући и период када је на снагу ступило тзв. „коначно решење” – процес потпуног истребљења Јевреја, превасходно са европског тла. Проблематични део осуде с правног гледишта посматрано представља

* dusangujanic@yahoo.com

чињеница да се радило о једном у основи другоразредном нацистичком функционеру, локалном управитељу једне области, без икаквог војног па ни нарочитог политичког утицаја, скрајнутог пред почетак самог рата и из редова сопствене партије, па се сходно томе поставља питање узрочно-последичне везе између његовог радикалног пропагандног деловања и нескривене антијеврејске мржње, с једне стране, и конкретног утицаја које је такво његово деловање могло ефективно имати на спровођење Холокауста, с друге. У сваком случају, пресуда Јулијусу Штрајхеру је и у данашње доба остала делом актуелна услед позивања појединих међународних кривичних судова на њену садржину и принципе.

Кључне речи: Јулијус Штрајхер, Нирнбершко суђење, злочин против човечности, говор мржње, идеолошка пропаганда

КОНТЕКСТ И ОПТУЖНИЦА

Нирнбершко суђење за ратне злочине немачким нацистима 1945/1946 представља свакако једну од историјских прекретница, али и неспорну правну револуцију на одређени начин. Истовремено то је и значило ступање на светску позорницу једне нове гране међународног судства – међународног кривичног правосуђа. Наравно, један тако замашан и сложен подухват, очекивано није могао проћи без одређених критика, утемељених или не. Најчешћа, а истовремено рекло би се и најлакша критика на рачун Нирнбершког процеса се испољава кроз лаконску, уобичајену тврдњу да се ту радило о правди победника, а не о некој (претпостављеној) универзалној и савршеној правди... У том контексту, четири силе Савезнице¹ су потписивањем Лондонског споразума 8. августа 1945.² створиле међународноправни основ за настанак једног међународног кривичног суда.

¹ Поред четири велике силе победнице (СССР, САД, Велике Британије и Француске) споразуму, а самим тим и статуту будућег суда као његовог саставног дела, су могле приступити и остале заинтересоване државе, што је могућност коју је искористила тада и Југославија. Укупно је 19 држава приступило овом статуту, а све оне су имале статус посматрача на суђењу.

² Да историјски парадокс буде већи, то се десило управо између два бацања атомских бомби од стране Американаца, на Хирошиму (6. августа) и Нагасаки (9. августа).

Кључно питање у вези Нирнбершког процеса би се могло резимирати на следећи начин: Како у обиљу чињеница и огромног доказног материјала правно уобличити чврсту оптужницу, имајући преваходно у виду релативно скроман степен развоја међународног, а поготово међународног кривичног права у том тренутку? Притом, имајући у виду све разноврсне аспекте и објективно бројне интересе који су се преламали кроз тај процес – историјске, (гео)политичке, кривичноправне, дипломатске, морално-филозофске, било је сасвим јасно да је реч о невиђеном судском процесу до тада у историји, по свом предмету, обиму и значају. Или, како је то сликовито приметио један француски аутор, радило се о „једној политиколошкој лабораторији без преседана” (Mouralis 2016, 160–161).

Сама чињеница да су многи извршени злочини током Другог светског рата добили неке дотада невиђене масовне облике (на пример концентрационе логоре) је творце нирнбершког статута ставило пред озбиљан задатак одговарајућег и складног конципирања кривичноправних норми у њему, а које би биле у стању да својом структуром и обимом обухвате поготово најтеже злочине.

С друге стране, било је јасно да се ново здање међународног кривичног права мора градити практично од самих темеља, имајући у виду да никаква процесна предисторија није постојала у датој области – *ниједан појединац никада пре тога у историји цивилизације није озбиљно кривично гоњен за ратне злочине или било који деликт од стране неког међународног суда*. Нови подухват у припреми је стога нужно подразумевао суочење са неким темељним начелима међународног права, али и односа као што су начело суверености држава и начело грађанскоправне одговорности држава. Дакле, предстојао је, како су то луцидно запазили поједини аутори, „процес моралне извесности наспрам правне неизвесности” (Prat and Vinuales 2013, 348).

Тек после Првог светског рата, као до тада највећег сукоба у историји човечанства, је сазрела свест о потреби доношења једног међународног акта који би забрањивао и осуђивао рат као средство вођења државне политике и решавања међународних спорова у начелу. У контексту пацифистичке атмосфере која је у доброј мери владала Европом, поготово првих година после завршетка сукоба, усвојен је 1928. године чувени Бријан-Келогов пакт (*The Kellogg-Briand Pact*) или, како се још назива, Париски пакт (*Pacte de Paris*). Он је својом невеликом садржином (свега 3 члана у нормативном

делу) јасно осудио примену силе у међународним односима, јасно истакавши у члану 1: „Високе Стране уговорнице свечано изјављују у име својих народа да осуђују прибегавање рату ради решавања међународних спорова, и одустају од њега као средства националне политике у њиховим односима са другима”.

Управо овај акт ће у више наврата бити коришћен као аргумент током Нирнбершког процеса као и материјалноправни и као формалноправни основ за тврдњу о вођењу агресивног рата од стране немачког Рајха, који је и сам био међу потписницима Пакта. Управо у сврхе кривичноправног обликовања најтежих злочина, испољених кроз многе сурове облике, је и по први пут формализована инкриминација злочина против човечности. Ти злочини су набројани у чл. 6 тачка 3 Статута Међународног војног суда у Нирнбергу (*The Charter for International Military Tribunal*): „злочини против човечности, тј. убиства, истребљења, поробљавање, депортација и остала нечовечна дела, извршена против било ког цивилног становништва пре или за време трајања рата, или прогањање на политичкој, расној или верској основи у извршењу или у вези било којег злочина који спада у надлежност Суда, без обзира да ли се тиме врше или не врше повреде закона оне земље где су злочини извршени”.

Ради се, наиме, о постојању аналогије приликом набрајања кажњивих дела кроз израз *и остала нечовечна дела*, што би као метод свакако требало избегавати у кривичноправној равни. Јер, „ма колико било оправдано неко понашање предвидети као кривично дело, тим пре што је слично понашању већ предвиђеном као кривично дело, то би представљало кршење начела законитости” (Стојановић 2006, 63). У сваком случају, овако широко формулисана инкриминација је имала за циљ да оперативно покрије најразличитије нацистичке злочине. То јест, „широко формулисани злочини против човечности требало је у првом реду да задовоље потребу да се починиоци гнусних и нечовечних дела у предвечерје и током Другог светског рата, која нису била криминализована тадашњим рудиментарним правилима међународног кривичног права, приведу правди” (Крећа 2020, 657).

Уз бројне новине, а неке од њих су биле и револуционарне по свом значају и домашају, које је донео Нирнбершки процес, посебно се по својој важности и новитету истиче новообличен деликт, пре тога познат неколико деценија раније само у доктрини – *злочин против човечности*. Имајући, наиме, у виду невероватне размере

учињених злочина (са „изумом” концентрационих логора као врхунцем), поставило се питање кривичноправне инкриминације и кажњавања таквих најтежих деликата.³ У том контексту, удруженим деловањем професора права и правника-практичара пре усвајања Лондонског споразума у лето 1945. формализована је категорија злочина против човечности као новог кривичноправног института у статуту суда у Нирнбергу, и то једног од ретких који је своју „премијеру” имао на међународном, а не на унутрашњем плану. Нагласак је том приликом био стављен на потребну кривичног прогона оних бројних злочина који су организовано и систематски извршени поготово према широким масама цивилног становништва, а с обзиром на поједине личне одлике и припадности чланова прогоњене заједнице. С обзиром на све досад речено, не може нас изненадити уобичајено веровање код доброг дела аутора да је „злочин против човечности био скројен по мери у Нирнбергу”, превасходно с циљем да се пронађе адекватни кривичноправни одговор на прогон и масовно страдање немачких Јевреја, дакле *немачких* држављана одређене етничке и верске припадности. Наиме, свима је после 1945. године било јасно да је масовност и бруталност колективног злочина извршеног према јеврејском народу широм Европе нешто што својом садржином и природом превазилази постојећи, релативно скромни међународноправни оквир у том смислу. И управо, како би се попунила дотична немала празнина усвојена је нова инкриминација – злочин против човечности. Узгред речено али довољно индикативно, неки аутори су исправно приметили да је овде „најважнији проблем чињеница да се појам човечности тешко може објаснити” (Ристивојевић 2011, 56). Логично, мисли се првенствено на правну димензију овог појма.

СЛУЧАЈ ЈУЛИЈУСА ШТРАЈХЕРА

Зашто баш Штрајхер?

Зашто нам је занимљив и вредан пажње баш случај Јулијуса Штрајхера као једног међу 24 оптуженика у Нирнбергу? Морамо најпре констатовати, са одређеном дозом изненађења, да, према

³ Посебно имајући у виду да категорија геноцида још увек тада није била присутна у актима међународног права, јер је Конвенција о спречавању и кажњавању злочина геноцида усвојена тек крајем 1948. године у оквиру ОУН.

нашим сазнањима, његов конкретан случај није до сада био предмет детаљније обраде у нашим стручним радовима, и то више од три четвртине века након Нирнбершког процеса.⁴ С друге стране, ствар постаје још занимљивија ако већ сада констатујемо да је дотични нацистички функционер *осуђен превасходно за усмено изговорене и писано изречене речи и мисли*, остављајући тренутно по страни њихову (свакако гнусну) садржину. Наравно, у овом раду морамо избећи замку пројектовања у прошлост (макар и несвесног) оне међународноправне слике о регулативи људских права и слобода чији смо ми данас баштиници. Ради се ипак о једном историјском раздобљу у коме је тадашње међународно право чврсто стајало на основама готово апсолутног суверенитета држава⁵ као основних субјеката међународног права и где је било веома мало простора за права и слободе појединаца. Исто тако, није било ни епохалних промена у међународном ратном праву између два светска рата, јер „после Првог светског рата напори међународне заједнице били су првенствено усмерени на елиминисање рата са међународне сцене и на разоружање, а мање на развијање правила за ограничење и регулисање рата” (Јончић 2012, 187).

Постављено питање добија и додатно на тежини ако утврдимо Штрајхеров положај у нацистичкој хијерархији. Другим речима, ни високи (нити уопште било какав) војни командант, нити присутан у заповедном врху националсоцијалистичке партије, нити истакнути привредник или финансијер нацистичког режима,⁶ већ само један истакнути друштвено-политички пропагандиста и административни управник (гаулајтер) Франконије, области у северном делу Баварске. Дакле, у поређењу са неким другим оптуженицима (поготово Герингом, али рецимо и Кајтелом, Хесом, Рибентропом или неким другима), неспорно произилази релативно ограничени значај, утицај и моћ, у политичком, војном и сваком другом погледу, оптуженог Јулијуса Штрајхера. Према томе, ако се има у виду да је Нирнбершки

⁴ Додуше, рекло би се да и о самом Нирнбершком процесу у целини, литература и радови на српском језику нису нарочито бројни, што је свакако штета, имајући и виду, између осталог, и то што је некадашња Југославија била једна од релативно малобројних држава (укупно 19 њих) које су приступиле Лондонском споразуму из августа 1945. чији је саставни део био и Статут Нирнбершког суда, као и главни разлог огромног броја жртава које је наша држава поднела у Другом светском рату.

⁵ У теорији још познатог и као тзв. Вестфалски принцип, назван по Вестфалском миру из 1648. године.

⁶ А притом су све ове категорије лица биле обухваћене нирнбершком оптужницом.

процес био „резервисан” преваходно за високопозициониране чланове немачке војне и политичке хијерархије,⁷ а којој Штрајхер очито није припадао, због чега се онда он уопште нашао на оптужници на *овом* процесу? Одговор на постављено питање лежи управо у оној изразитој особености која је пратила Штрајхера – он је био својеврсни, *неформални, али један од најупечатљивијих гласноговорника нацистичке, антијеврејске идеолошке пропаганде* која је својим ванредним интензитетом, апсолутно дехуманизујућем односу према Јеврејима и свакодневним неограниченим изливима мржње у значајној мери стварала погодно тло код најширих немачких маса за антијеврејски погром. Средство за такву немилосрдну идеолошко-пропагандну акцију је био часопис-недељник *Der Stürmer* (Јуришник) чији је овај Баварац био главни уредник. Ако се притом има у виду да је Штрајхер иза себе имао већ дводеценијски стаж у наведеној активности и да је већ био предмет судских процеса по истој основи између два светска рата, онда се логично може констатовати његово антијеврејско деловање у једном видљивом континуитету.⁸

Једнако важан разлог за његово оптужење у Нирнбергу, по нашем суду, лежи у чињеници да је Гебелс (*Goebbels*), као немачки министар пропаганде и апсолутно уз Хитлера најутицајнији и најодговорнији појединац на том пољу, извршио самоубиство при самом крају рата. Сходно томе, ми верујемо да је Јулијус Штрајхер био предодређен, баш из управо описаних разлога, да преузме нирнбершки терет оптужења и да буде својеврсни супститут, замена за Гебелса, имајући у виду, с једне стране, његову савршену интегрисаност у гебелсовски пропагандни апарат (иако наравно на знатно нижем месту на лествици), а с друге, његову препознатљивост у немачком друштву и јавном мњењу. Једном речју, да буде

⁷ Лондонски споразум (*London Charter*) од 8. августа 1945. у свом члану 3. јасно каже: „Свака од Потписница предузеће потребне кораке да, ради истраге и ради суђења, стави на располагање *главне ратне злочинце* (подвукао аутор), који су код ње притворени и којима треба да суди међународни војни суд”.

⁸ Овде се нећемо превише бавити многим другим доказаним мрачним странама његове личности – више пута испољеним физичким садизмом, чак и према самим колегама, оптерећеношћу порнографијом, компулсивним сакупљањем списа на хебрејском језику, и слично, а наводимо их само ради додатног илустровања и карактеризације Штрајхерове личности. Имајући ово у виду, над њим је извршен и психијатријски преглед током Нирнбершког процеса, и на којем је, између осталог, утврђено да од свих нирнбершких оптуженика Штрајхер има најмањи коефицијент интелигенције. Видети: Bridges 1997.

„егземпларно” кажњен као симбол убилачке пропаганде (данас бисмо рекли и говора мржње) на темељу нацистичке идеологије смрти.

Но, и поред тог свог статуса функционера, условно реченог средњег ранга у нацистичкој хијерархији, Штрајхер је био занимљив поготово као симбол, једна идеолошка сублимација зла која је у симболичком смислу могла да оваплоћује читав нацистички поредак. Јер, управо оно што је одвајало Хитлеров антијудаизам од оног јудаизма који је кроз историју био вековима познат на различитим странама света, то је један идеолошко-политички потпуно заокружен концепт, теоретизован и интелектуално уобличен, без обзира на сву моралну, филозофску и научну изопаченост такве идеје. У том контексту, Штрајхер се могао означити као готово идеална парадигма нацистичке безумне мржње, нарочито имајући у виду да је он Хитлеров саборац и истомишљеник од раних двадесетих година XX века, када је и постао члан партије, и кога је Хитлер увек верно штитио чак и када нису све партијске главешине благонаклоно гледали на Штрајхеров лик и дело. Нема сумње да је и та лична везаност за вођу била чињеница од великог значаја за обухватање Штрајхера оптужницом у Нирнбергу.

Садржај оптужбе против Штрајхера

„Ево нас у освет започињања другог најважнијег суђења у историји света (прво је било оно Исусу Христу). Сутра ујутру се отвара претрес. И веруј ми, тужилаштво је врхунски, потпуно и безнадежно неспремно. Џексон ће започети сензационалном уводном речју – и почев од тог тренутка, наћи ћемо се у чабру” (Jackson 1946, 1).

Овакав драматичан увод Каплана, једног од Џексонових помоћника на процесу, у писму упућеном својој жени сведочи, више и боље од свега чини нам се, о целокупној правној, па и политичкој комплексности читавог процеса, као и његовој несумњиво великој историјској димензији. Колико је атмосфера самог процеса била особена и колико је историјски тренутак био без преседана, могу посведочити и пледоајеи појединих заступника оптужбе који су повремено играли на танкој жици између строгог индивидуализовања одговорности, с једне, и (не)свесних искушења за окривљавањем шире националне заједнице, то јест готово читавог немачког народа, с друге стране. Један немачки аутор је запазио да „употребљавајући

непрестано уопштене формулације, француски тужиоци су јасно настојали да прогласе читав немачки народ кривим. У том погледу, они су ишли много даље од Англосаксонаца” (Gemachlich 2019, 517). Да ли је дотични утисак исправан или не, можда је чак и мање важно у чињеничном смислу од приказа „духа” самог процеса и атмосфере на њему.

Једно од питања које би имало смисла поставити је: како је прављен списак оптужених за Нирнбершки процес? Што се самог Штрајхера тиче, на његовом случају је, према неким изворима, посебно инсистирала британска страна. Занимљиво је притом да се у самој оптужници случај Јулијуса Штрајхера не третира на нарочито детаљан и опширан начин. Он је био оптужен *по првој и четвртој тачки* оптужнице: а) склапање завере (*conspiracy*) и б) злочин против човечности.

Оптужница за тачку 1. садржи општу одредбу: „Сви оптужени, заједно са разним другим особама, су током извесног броја година пре 8. маја 1945. учествовали у својству шефа, организатора, подстрекача или саучесника, у обликовању или извршењу договореног плана или завере који су имали за циљ извршење злочина против Мира,⁹ ратних злочина и злочина против човечности... они су, по одредбама статута суда, индивидуално одговорни за своје сопствене акте и за све акте извршене од стране било кога у оквиру завере.” Дакле, специфичном иноваторском конструкцијом „завере”¹⁰ се желео дати замајац идеји да су сви извршени злочини нациста, без обзира на њихову квалификацију и обим, били претходно умишљајно, брижљиво припремљени и потом спровођени у дело.

Доста слично почиње и онај део оптужнице који се односи на злочине против човечности: „Сви оптужени су извршили злочине против човечности, током година које су претходиле 8. мај 1945. у Немачкој, и у свим земљама и територијама окупираним од стране немачких оружаних снага почев од 1. септембра 1939. године, као и у Аустрији, Чехословачкој, Италији и на отвореном мору”.

У чему се конкретно састојала Штрајхерова активност која му се стављала на терет? Штрајхер се већ 1919. године учланио у

⁹ Великим словом је наведено у оптужници.

¹⁰ Конструкција „завере” (*conspiracy*) потиче превасходно из америчког права, те је стога јасно зашто је амерички тужилац нарочито инсистирао на њеном присуству у оптужници, и поред великог стручног противљења руских и француских тужилаца, за које је овај, скоро па наметнути, кривичноправни концепт био прилична непознаница.

НСДАП (Националсоцијалистичку немачку радничку партију), а 1923. основао недељни часопис *Der Stürmer* који ће наредних 20 година постати ударна песница¹¹ вероватно најрадикалније и најдеструктивније антијеврејске пропаганде која се могла замислити. Оптужбе које је он из броја у број у његовом часопису дословце у таласима износио на рачун целокупног јеврејског народа (уз парољу при дну прве стране сваког броја: „Јевреји су наша несрећа”), дакле једне издвојене групе као такве, се по количини гнусности и суманутости¹² тешко могу поредити са било чиме сличним, па чак и у историјским епохама у којима заштита људских права и слобода није представљала, најблаже речено, првенствену бригу држава и њихових влада. За потребе нашег рада довољно је навести свега пар примера, као рецимо: „Јеврејска раса загађивача на послу” или: „Јеврејин посматра жену као жртвено јагње за себе” (Bridges 1997, 50–60), као и посебно бројни чланци о јеврејским „ритуалним убиствима” које наводно крвожедно спроводе вековима против хришћана. У оптужници је посебно истакнута Штрајхерова изјава да „Сунце неће сијати над свим народима света све док и последњи Јеврејин не буде мртав.”

Да је Штрајхер својој идеологији настојао да подари ширу димензију и омогући већи утицај, сведочи и чињеница да је 1935. године у Нирнбергу организовао прво веће окупљање Светске антисемитске лиге, што је привукло следбенике из многих европских нација (Jackson 1946). Међутим, с обзиром да је због свог веома специфичног и израженог екстремизма, начина живота и личних афера пао у немилост у ширим слојевима нацистичке партије (и поред Хитлеровог благонаклоног става према њему), Штрајхер је био принуђен да се повуче на једно имање у Баварској на коме је провео готово читав рат, почев од 1939–1940. године, са кога је и даље у свом листу наставио да објављује отровне антијеврејске чланке, али без и најмањег политичког утицаја на доношење одлука и обликовање државне политике у Берлину. То признаје и сам Роберт Цексон у једном извештају упућеном тадашњем председнику САД Харију Труману: „Хитлер никада није довео Штрајхера у Берлин

¹¹ Према неким доста поузданим подацима тираж Штрајхеровог листа је достигао чак преко 600.000 примерака годишње у другој половини 30-их година, из чега се лако може извести закључак о његовом великом утицају на немачке народне масе.

¹² Свесни смо да два претходно наведена термина имају један ванправни карактер, па делом и колоквијалну димензију, али они најалост апсолутно одговарају карактеру оптужби навођених у Штрајхеровом часопису.

након освајања власти од стране нациста, већ га је увек подалеко држао од унутрашњих активности” (Jackson 1946). Тако да се може рећи да „у суштини, Штрајхерово сазнање да се ‘коначно решење’ примењивало док је он настављао да објављује своје вербалне нападе против Јевреја, је представљало срж случаја против њега” (Gordon 2017, 224).

Поред наведене медијске пропаганде која је представљала срж оптужбе, Штрајхеру су на терет стављени и организација бојкота јеврејских радњи почев од 1. априла 1933, учешће у доношењу и примени дискриминаторних нирнбершких закона из 1935, као и организовање паљења синагоге у Нирнбергу и учешће у тзв. Ноћи дугих ножева током 1938. године. Све наведене насилне и дискриминаторне радње су биле очито логична и неизбежна последица претходно створеног пропагандно-медијског тла током више година уназад.

Сад када смо извршили увид у садржај активности које су Штрајхеру стављене на терет, можемо се посветити разматрању и правној анализи потпуно нове инкриминације – злочина против човечности. Додуше, иако је израз нов у међународном (кривичном) праву, сам појам човечности је доста често био коришћен, како у литератури тако и у важним међународним текстовима с краја XIX и почетка XX века.¹³ Нова кривичноправна конструкција је по свој прилици била производ дугачких преговора између савезничких тимова током лета 1945. године, где је можда и пресудну улогу у конципирању новог деликта имао чувени професор међународног права Херш Лаутерпахт (*Lauterpacht*). С обзиром да је деликт конципиран, то јест нова инкриминација скована тек у лето 1945. године, поставило се логично питање том приликом кршења темељног начела кривичног права, какво је начело законитости (*nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*). На том важном елементу је природно и очекивано инсистирала одбрана оптужених током процеса, указујући на очигледно ретроактивно дејство конкретне оптужбе. Парадокс дотичног поступања одбране оптужених, иначе

¹³ Тако на пример чувена Мартенсова клазула усвојена у оквиру II конвенције на првој Хашкој конференцији (1899) помиње, између осталог, „захтев човечности” као један од посебних основа по коме би требало да поступају зарађене стране у сукобу у недостатку одговарајућих писаних норми. Касније је израз злочин против човечности поменут први пут као такав у вези масовних турских злочина над Јерменима у Првом светском рату од стране сила Антанте у њиховој званичној комуникацији којом осуђују те злочине.

оправданог са правног становишта, је био у томе што је управо нацистички режим средином тридесетих година скрајнуо (или бар значајно релативизовао) то темељно начело у свом законодавству, претпостављајући га новопрокламованој вредности – *осећању правде немачког народа*. С обзиром да је деликт био нов у међународном праву, било је јасно да је судско веће располагало високим степеном слободе да га правно прецизира и обликује, што је оно и учинило у пресуди на крају. Иначе, колико је степен уведене новине био значајан и далекосежан, види се и из тврдње Шерифа Басијунија (*Bassiouni*), светски познатог стручњака за међународно кривично право, много деценија касније по којем је „у протеклих сто година [...] већина жртава је вероватно страдала под окриљем злочина против човечности” (*Bassiouni 2010, 575*).¹⁴

Питање које је такође требало решити у процесу је било питање стручне одбране оптужених, односно остваривање права на правну помоћ. Решење је пронађено у ангажовању некомпромитованих немачких адвоката, готово без изузетка, с тим што је сваком оптуженику било дозвољено да га заступа само један бранилац. Очито је да оно што би данас са становишта савремених међународних и европских процесних гаранција, сасвим јасно представљало кршење, барем делимично, права на одбрану, у Нирнбергу на неки начин било, ако не директно жртвовано, а оно бар подређено принципу економичности и ефикасности поступка.¹⁵ Уосталом, основ за такво поступање суда се могао пронаћи у Правилу поступка бр. 11 које даје доста широко дискреционо право судском већу да у било ком моменту одступи од усвојених правила поступка, а „у интересу правичности и брзине расправа”. Што се Штрајхера конкретно тиче, он је доста рано дошао у сукоб са својим именованим браниоцем Хансом Марксом, отворено одбијао сарадњу наступајући потпуно самостално и без контроле, те је до краја процеса њихова сарадња била ванредно отежана.

На крају поступка у јесен 1946. Штрајхер је без превише изненађења, рекло би се, осуђен на смртну казну.¹⁶ Део образложења

¹⁴ Басијуни је иначе истицао потребу доношења посебне конвенције о злочину против човечности видевши значај дотичног злочина, што је једна занимљива идеја која ни до данас није остварена на међународној сцени.

¹⁵ Принципи који, узгред речено, више одговарају по својој природи и садржини парничном него кривичном поступку.

¹⁶ Чак и на самом крају, приликом извршења смртне казне вешањем, Штрајхер је остао веран себи и свом отровном антијеврејству: „Срећан Пурим” (јеврејски верски

пресуде је посебно релевантан овде: „Штрајхерово подстицање на убијање и истребљење у тренутку када су Јевреји на истоку били убијани у најужаснијим условима јасно представља прогон на политичкој и расној основи у вези са ратним злочинима како их дефинише повеља, и представља злочин против човечности” (видети Gordon 2017).

ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА

Суђење немачким ратним злочинцима у Нирнбергу неспорно представља својеврсну правну револуцију и велику цивилизацијску тековину. По први пут у историји света је једна група политичких и војних дужносника, високих представника једног политичког режима, кривично одговарала и осуђена пред међународним судом за конкретна тешка кривична дела, која се данас сматрају међународним кривичним делима (у ужем смислу). Тиме је став да је рат међународни злочин и да треба да буде искључен као средство вођења државне политике и начин решавања међудржавних спорова, поред чисто међународноправне димензије (засноване превасходно на Бријан-Келоговом пакту и Повељи УН), добио и своју кривичноправну димензију кроз одговарајуће судске пресуде у Нирнбергу и Токију, што је све резултирало усвајањем такозваних *Нирнбеиких принципа* Резолуцијом 95 (I) Генералне скупштине УН из 1946. године, као саставног дела међународног јавног права од тог тренутка.¹⁷

У том контексту, случај Јулијуса Штрајхера (Провокатор Јевреја бр. 1, како су га назвали) неспорно заузима посебно место и заслужује правничку, па и ширу друштвену и политичку пажњу и после више деценија. То је, наиме, први случај да је неко осуђен пред једним међународним судом за оно што бисмо данас назвали *говором мржње*, односно ширењем националне, расне или верске мржње. Колико је сам случај особен и упечатљив, можда довољно говори чињеница да су неки аутори сматрали да почев од њега почиње да се развија једна, условно речена, нова грана (или подгрانا) права – право говора мржње (*hate speech law*).

празник), завапио је, према сведочењу очевидаца, чиме је запечатио за вечност своју фанатично доследну антијеврејску мржњу.

¹⁷ Тих принципа има укупно седам.

Његова конкретна активност, подведена у оптужници под радње новоствореног злочина против човечности, се очитовала кроз отворену и неограничену медијско-политичку кампању, са позивима на бојкот јеврејске робе, на уништавање јеврејске имовине и објеката, а затим и отвореним позивима на убиство и истребљење – најпре самих немачких Јевреја, а онда од неког момента и читаве јеврејске расе. Иако судско веће није пронашло никакве доказе Штрајхеровог било каквог облика учешћа у стварању нацистичке „завере” (за шта је оптужен по првој тачки оптужнице), нити било какав вид његовог учешћа у доношењу крупнијих политичких или војних одлука, оно га је ипак огласило кривим под трећом тачком оптужнице – злочин против човечности у виду прогона из политичких и верских разлога. С друге стране, индикативно делује и то што је судско веће злочине против човечности у Штрајхеровом случају ограничило само на период након 1. септембра 1939. године, иако је главнина његових злодела вероватно извршена пре тог датума. То се уклапало у правничку визију већа према којој злочини против човечности нису били самостални деликти, већ су извршени у вези са злочиним против мира и ратним злочинима, дакле после избијања рата 1. септембра 1939. године.¹⁸ О оваквој визији би се дакако могло расправљати у оквирима једне шире кривичноправне дебате.

Имајући све претходно речено у виду, ми се не можемо отети утиску да је у случају Штрајхера дошло до извесног, не тако малог преклапања правних и моралних ставова у самом резонувању суда. Јер, иако смо начелно присталице тезе чувеног немачког правника Георга Јелинека да право треба да буде „морални минимум”, тешко је прихватити олако тврдњу да је Штрајхерова кривица неспорно доказана у *строга кривичноправном смислу*. Проблематично је по нама, а и по многим другим ауторима, што није неспорно доказана („ван разумне сумње”) конкретна узрочно-последична веза између Штрајхерових говора мржње и позивања на истребљење Јевреја, с једне стране, и њиховог неспорног, огромног страдања у Немачкој и широм Европе. Исто тако, и сама чињеница да се савезници нису домогли главног оперативца државне антијеврејске пропаганде, министра Јозефа Гебелса који се убио, је по нашем уверењу значајно допринела да се пронађе својеврсна замена за њега, односно лице које би требало да „егземпларно” одговара за идеолошко-пропагандну

¹⁸ Данашња концепција злочина против човечности је евалуирала од тог доба и данас се свакако посматрају као самостално међународно кривично дело.

димензију нацистичког режима. Таква погодна личност је изгледа пронађена баш у Јулијусу Штрајхеру. С друге стране, узимајући у обзир осредњи друштвени значај и скромну политичку тежину Штрајхера, могли бисмо помислити да би његов случај био (можда) погоднији за суђење у мањим, постнирнбершким кривичним процесима који су се одржавали у организацији савезника широм Немачке, а не на суђењу „главним ратним злочинцима”, како је званично стајало у називу Нирнбершког суда. У сваком случају, данас је неспорно да се немали број правно утемељених критика може упутити Нирнбершком процесу, без обзира на његов несумњиви историјски значај. То је навело неке ауторе да закључе да „значај Нирнбершких суђења и пресуда на њима донесених, је био далеко већи и касније на теорију и праксу знатно доминантнији, на плану материјалног него процесног кривичног права” (Шкулић 2020, 109).

С друге стране, случај Јулијуса Штрајхера нема данас само историјски значај, узимајући у обзир чињеницу да је на њега вршено непосредно позивање у неколицини случајева суђених под јурисдикцијом појединих међународних *ad hoc* кривичних судова, поготово суда за Руанду (ICTR). Тако, рецимо, у случају вођеном против Жоржа Ружијуа (*Ruggiu*), белгијског радио водитеља оптуженог за говор мржње кроз подстицање геноцида током грађанског рата у Руанди (1990–1994), судско веће је, између осталог, утврдило да „пресуда Штрајхеру је посебно значајна у датом случају, имајући у виду да је оптужени, попут Штрајхера, заразио ум народа етничком мржњом и прогоном.”¹⁹ Слично позивање на Штрајхеров случај можемо пронаћи и случају *Нахимана*, такође пред међународним кривичним судом за Руанду. Исто тако, и неки несудски органи и тела подсећају на случај Јулијуса Штрајхера. У том смислу, вреди навести рецимо амерички Меморијални музеј Холокауста који у својој енциклопедији закључује да је чл. 3 ц)²⁰ [Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида из 1948, *прим. аут.*] производ „интелектуалног и правног основа постављеног од стране Међународног војног суда у Нирнбергу у пресуди Штрајхеру” (Gordon 2012, 240). Сличних релевантних

¹⁹ Он је иначе пресудом из 2000. године осуђен на 12 година затвора које је издржавао до пуштања на слободу 2009. године.

²⁰ „Непосредно и јавно подстицање на вршење геноцида”, као једна од кажњивих радњи у оквиру злочина геноцида.

примера би се вероватно могло још наћи, мада верујемо да је за оквире овог рада и ово што је наведено довољно.

Но, било како било, правноисторијски значај случаја Јулијуса Штрајхера, иако још увек недовољно познат нашој стручној јавности, остаје по нашем суду неспоран, уз сву потребну интелектуалну опрезност и пажњу када поредимо норме, стандарде и вредности из тадашње и данашње епохе.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Јончић, Владан. 2012. *Међународноправни статус учесника оружаних сукоба*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- Крећа, Миленко. 2020. *Међународно јавно право*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- Ристивојевић, Бранислав. 2011. “О заштитном објекту злочина против човечности: ново рухо међународног права о људским правима.” *CRIMEN* 2: 52–66.
- Стојановић, Зоран. 2006. *Кривично право – општи део*. Београд: Правна књига.
- Шкулић, Милан. 2020. *Међународно кривично право*. Београд: Универзитет у Београду – Правни факултет.
- Bassiouni, Cheriff. 2010. “Crimes Against Humanity: The Case for a Specialized Convention.” *Washington University Global Studies Law Review* 3 (4): 575–593.
- Bridges, H. Lee. 1997. “Anti-semitism and Der Stürmer on trial in Nuremberg, 1945–1946: The case of Julius Streicher.” PhD diss. University of North Texas.
- Gemachlich, Mattias. 2019. “Notre combat pour la paix: La France et le procès de Nuremberg (1945–1946).” *Revue d’Allemagne et des pays de langue allemande* 51 (2): 507–525.
- Gordon S. Gregory. 2017. “The Propaganda Prosecutions at Nuremberg: The Origin of Atrocity Speech Law and the Touchstone for Normative Evolution.” *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review* 39: 210–245.
- Jackson, R. H. 1946. “Justice Jackson’s Final Report to the President Concerning the Nurnberg War Crimes Trial.” *Temp. L.Q.* 20.

- Mouralis, Guillaume. 2016. “Le procès de Nuremberg: retour sur soixante-dix ans de recherche.” *Critique internationale* 4 (73): 159–175.
- Pratt, Valéry, and Jorge Enrique Vinuales. 2013. “Rétroactivité et non-rétroactivité en droit international – Essai de clarification conceptuelle à partir de l’expérience du Procès de Nuremberg.” *Annuaire française de droit international* 59: 327–358.

Dušan Gujaničić

Institute for Political Studies, Belgrade

THE UNIQUE CASE OF JULIUS STREICHER: THE FIRST INTERNATIONAL TRIAL IN HISTORY FOR HATE SPEECH

Resume

The trial on the International Military Tribunal after World War II represents undoubtedly a touchstone both in legal history and in the history of civilization in general. Among 24 defendants selected in the different kinds of Nazi officials, the case of Julius Streicher is very specific. The main feature of his case is the fact that he was the unique Nazi official who was indicted and convicted “only” because of his hate speech towards the Jewish people, representing thus perhaps one of the most visible personifications of the Nazi regime. The intensity of his hate speech did not know any limit to the extent that he openly and brutally compared in his own newspapers all the Jews with some kind of animals or, even worse, with some contagious illnesses, and moreover, did it tirelessly for more than twenty years within everyday awful campaign addressed to the entire German people. During the trial, it was undeniably proved that Streicher knew about the mass murders of Jews, especially in the east of Europe, which was considered by the trial chamber as an aggravating circumstance. Among all those novelties introduced by the Nuremberg trial, we can see the crime against humanity as a new international crime since 1945, which was the subject of complaints of defendants’ attorneys claiming rightly from the legal point of view that the newly created crime violates one fundamental principle of modern criminal law – the principle of legality. On the other hand, besides this procedural dimension of the Nuremberg trial, the key question remained substantially unresolved: did Streicher’s hideous everyday campaign against Jews effectively influence the mass murder of Jews? Nonetheless, the potential answer suggests to us that

the case of Julius Streicher will certainly remain a good example for all future analyses of judicial treatment of hate speech, but also for future contributions and developments of international criminal law.

Keywords: Julius Streicher, Nuremberg trial, hate speech, crime against humanity, ideological propaganda

* Овај рад је примљен 14. августа 2023. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 8. новембра 2023. године.